

**Megszorító intézkedések és ezek hatása
a nemek társadalmi egyenlőségére
Magyarországon**

Szikra Dorottya, Ph.D.

- Műhelytanulmány -

Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest

2013. május

Az aktuális politikai helyzet

A Fidesz-KDNP konzervatív koalíció arra használta fel a 2010. áprilisi választásokon elért kétharmados választási győzelmét, hogy gyengítse a demokratikus intézményeket és a polgári jogokat. Ennek az antidemokratikus fordulatnak az egyik legfontosabb jele egy az ellenzék hozzájárulása nélkül bevezetett új alkotmány volt. Az Alaptörvény nacionalista és keresztény alapvetéseket, valamint egy a család fogalmának konzervatív meghatározását tartalmazó (neo)konzervatív világnézet tükröz. A demokratikus intézmények figyelmen kívül hagyásának egyik megnyilvánulása, hogy magát az Alaptörvényt is többször módosították már 2011. áprilisi elfogadása óta. Számos gazdasági és államigazgatási területen olyan sarkalatos törvényeket fogadtak el, amelyek csakis kétharmados többséggel módosíthatók, így módon kötve meg a jövőbeni kormányok kezét.

Jóllehet számos tüntetés és politikai megmozdulás zajlott már le az antidemokratikus intézkedések valamint a nemek közötti esélyegyenlőséggel kapcsolatos kérdésekben tapasztalható visszalépések miatt, ezek nem idéztek elő jelentősebb változásokat annak a konzervatív kormánynak a politikájában, amely Európa-ellenes retorikájával, valamint a családok rezsiköltségeinek legutóbbi csökkentésével és más hasonló populista ígéretekkel őrizte meg vezető szerepét a politikai erők között. (Ez a rezsicsökkentésre irányuló intézkedés egyébként egy a piaci árak alakulásába való közvetlen beavatkozás, amely a közművek számára kötelezővé teszi az árak tíz százalékos csökkentését.) A koalíció növekvő mértékben él vissza a romaellenes és antiszemita érzelmekkel és folyamatosan engedményeket tesz a szélsőjobboldali Jobbik Magyarországért Mozgalomnak, amely a Magyar Szocialista Párt után az ellenzék második legnagyobb politikai ereje.

A válságra adott gazdaság- és szociálpolitikai válaszok 2008 októbere óta

Magyarországot súlyosan érintette a gazdasági válság; a GDP 2008 és 2009 között közel 8 százalékponttal esett vissza, és azóta többnyire stagnál (KSH, 2012). A visegrádi négyek többi országához viszonyítva a magyar gazdaság jóval komolyabb visszaesést élt át, és lassabban áll talpra, részben a már jóval a globális gazdasági válság előtt megindult gazdasági lassulás miatt is (Bálint et. al. 2011:18).

Míg a legtöbb OECD ország a válság kirobbanását követően reálértékben növelte a szociális kiadásokat (főleg a munkanélküli segélyekre, a családi pótlékra és a rászorultsági alapon megítélt szociális támogatásra irányuló kiadások formájában), Magyarország egyike azon kevés országoknak, ahol a válság minden egyes évében csökkenés volt tapasztalható ezen a területen. 2008 és 2010 között a szociális kiadásokat reálértéken 9 százalékponttal csökkentették, 2010 és 2012 között pedig újabb 4 százalékponttal, amely a 2008-as szinthez képest egy összesen 13 százalékpontos csökkentés – ami a görögországi megszorításokhoz hasonló mértékű (OECD 2012, 2. táblázat). A növekvő munkanélküliség és szegénység ellenére a Szocialista Párt felhagyott szegénységellenes programjával és 2008-ban egy közmunkán alapuló segélyezési programot indított újtárra; a Bajnai Gordon vezette ideiglenes kormány pedig befagyasztotta a családi és szociális juttatásokat, törölte a 13. havi nyugdíjat, szigorított a jogosultsági feltételeken is. A megszorításokat 2010-et követően a konzervatív kormány folytatta, így az univerzális támogatások 2012-re 20 százalékot veszítettek reálértékükből.

A Fidesz-kormány megszorításai azonban jóval drasztikusabbak voltak elődeinél: A foglalkoztatási szolgáltatásokra szánt pénzforrásokat csakúgy, mint az alkalmazotti állomány létszámát drasztikusan lecsökkentették, a képzési programokat pedig leállították (Elek és Scharle, 2012). A Fidesz 2010-ben a biztosítási alapú munkanélküli segélyre való jogosultág időtartamát kilenc hónapról három hónapra csökkentette, mely időtartam jelenleg a legrövidebb az EU-n belül. Mindeközben a gazdaságtalan és büntető közmunkaprogram egyre nagyobb teret nyert, és 2013-ra az egyedüli „aktiváló” eszközzé vált.

A jelenlegi konzervatív kormány által végrehajtott megszorításokat részben a kormány azon szándéka motiválta, hogy a költségvetési hiány 3 százalékos szint alá való leszorítása révén kikerüljünk az EU túlzottdeficit-eljárása alól. E cél elérése érdekében számos megszorító csomagot szavaztak meg, melyek érintik a szociális segélyezési rendszer, az egészségügy, a köz- és felsőoktatás valamint a teljes társadalombiztosítás minden területét. Az áfát felemelték 27 százalékra (ez jelenleg a legmagasabb az EU-n belül), és különadókat vezettek be (pl.: távközlési adó, a minden banki műveletre érvényes tranzakciós adó). A kormány gazdaságpolitikájának központi elemeként 2011-ben 16 százalékos egykulcsos személyi jövedelemadót (szja) vezettek be, ettől remélve a foglalkoztatás és a fogyasztás fellendítését – nem sok sikerrel. Ugyanakkor ez az új adórendszer, társítva egy rendkívül magas gyermekek után járó adókedvezménnyel, a jobb módú családokat támogatja a szegényebbek rovására (lásd alább).

A megszorítások hatása a nők munkaerő-piaci részvételére

A gazdasági válság kitörését a foglalkoztatottság folyamatos csökkenése követte; aránya 2010-ben 54,5 százalékot mutatott a 15-64 év közötti népesség körében – s ez meglehetősen alacsony szint nem csupán a 27 uniós országhoz mérten, de a visegrádi négyeken belül is (Bálint et. al., 2011:19). Azóta a közmunkaprogramnak köszönhetően némi növekedés történt, így a foglalkoztatottság mértéke 2013 elejére elérte az 56,6 százalékot (KSH 2013).

A versenyszférában továbbra is a férfiak vannak túlsúlyban (2009-ben 61,7 százalék), a közszférában pedig a nők (66,3 százalék) (Frey 2011:27). Köllő szerint (2012) a két terület eltérő módokon felelt a válságra: míg a vállalatok elbocsátásokkal reagáltak, addig a közszféra a bérek befagyasztásával illetve csökkentésével valamint az alkalmazotti állomány létszámstopjával. Ez azt jelenti, hogy a nőknek inkább a munkabéresökkenéssel, a férfiaknak pedig inkább az elbocsátással kellett szembenézniük, legalábbis a válság első két évében (Bálint és mások, 2011). Frey erre az időszakra utalva megjegyzi: „A férfiak nagyobb arányban veszítették el munkahelyüket, mint a nők, és ez nem sajátosan magyar, hanem általános európai jelenség” (2011:23). Mindazonáltal 2010-től kezdve, vagyis a válság második szakaszában, az elbocsátások és a létszámstopok a közszférában is jellemzővé váltak, így a foglalkoztatottság mértéke itt is lecsökkent. Ez azonban nem tükröződik hűen a statisztikai adatokban, mivel a közmunkások nem „munkanélkülieknek” hanem „közalkalmazottak” számítanak a statisztikai adatokban.

Magyarországon a nők jelenléte a munkaerőpiacon mindig is sokkal alacsonyabb mértékű volt, mint a férfiaké. 2012-ben a férfiak foglalkoztatottsági aránya 62,5 százalékos, a nőké ezzel szemben csupán 52,1 százalékos volt. A nők aránya a foglalkoztatottak csoportjának egészén belül – a fentebb vázolt folyamatoknak köszönhetően – valamelyest növekedett 2008 és 2010 között, ezt követően azonban (2011-ben) újra lecsökkent, 46,5 százalékról 46,0 százalékra (Bálint, 2012; 3.5, 3.6 táblázat).

A válság kirobbanását követően Magyarországon az atipikus és részmunkaidős foglalkoztatásban egy egészében véve 6,5 százalékos növekedés volt kimutatható 2012-ben (KSH Stadat, 2013, 7.2.4 táblázat), mely magában foglalt egy meredek ugrást a nők esetében 5,8 százalékról (2008-ben) 7,1-re (2009-ben), majd 9,2-re (2011-ben) (KSH 2013, 5.1 grafikon). Ez mindazonáltal csupán töredéke az EU 27-en belüli mértékeknek, ott ugyanis a népesség 19 százaléka – zömükben nők – dolgozik részmunkaidőben. Frey (2011) szerint igaz

ugyan, hogy Magyarországon kevesebb nőnek van fizetett állása, mint az EU-ban, ám azok, akik fizetett állásban vannak, egyben több órát is dolgoznak. Ha tehát a munkaórák számát vesszük alapul, Magyarország csupán 1,5 százalékkal van elmaradva az EU 27 mögött.

A női munkanélküliség, amely az 1990-es évek és a 2000-es évek közepe között részben a szülői szabadság nagyvonalú rendszerének köszönhetően alacsonyabb mértékű volt, mint a férfiaké, 2004-ben meghaladta a férfi munkanélküliség mértékét, és magasabb is maradt egészen addig, amíg a válság negatív hatásai el nem érték a munkaerőpiacot. 2013 elején tehát a férfiak 12,4 százaléka, a nőknek pedig 11,0 százaléka volt munka nélkül (KSH 2013), ami enyhe növekedést jelent a korábbi évekhez viszonyítva (11,6 illetve 10,6 százalék 2011-ben). A legnagyobb vesztesek persze mindkét nembeliek esetében az általános iskolai végzettséggel vagy a semmilyen végzettséggel nem rendelkezők voltak. Közöttük a női munkanélküliség mértéke meredekebb növekedést mutat: ugyanis az általános iskolai végzettséggel vagy a semmilyen végzettséggel nem rendelkező férfiak körében mért munkanélküliség aránya 2008-ban 19,8 százalék volt, 2011-ben pedig 25 százalék, ezek az értékek a hasonló végzettségű nők körében azonban 17,5 valamint 24,3 százalék (Bálint, 2012:349).

A nők nettó keresete 2008-ban a férfiak keresetének 89,5 százalékát, 2011-ben pedig a 86,1 százalékát tette ki, mégpedig részben a közszféra bérbefagyasztása miatt (KSH 2013:131). A válság során a nemek közötti bérszakadék kiszélesedett, és 2011-ben már 18 százalék volt, valamivel magasabb, mint az EU-s átlag (Eurostat 2012). Magyarország egyike azon kevés uniós tagországoknak (Bulgáriával, Lettországgal, Romániával és Finnországgal együtt), ahol a nemek közötti bérszakadék az alacsonyabb fizetésű közalkalmazotti állományban a nők alacsonyabb státuszú állásokban tartása (vagyis a vertikális szegregáció) miatt számottevően szélesebb a közszférában, mint a magánszférában (20,5 százalék illetve 15,3 százalék) (Koncz 2011).

A Nemzeti Reform Program, amely az Európa 2020 program stratégiai célkitűzéseinek megvalósításáról ad számot, tartalmazza a kormány azon szándékát, hogy kárpótolja a dolgozókat azért a bérkiesésért, amelyért nem csupán a válság okolható, hanem az is, hogy 2011-től kezdve megszüntették az alacsony jövedelmű keresők adójóváírását, valamint ugyanezen évtől megemelték a munkáltatók társadalombiztosítási járulékait. Valójában a munkaadók ezekre az intézkedésekre gyakorta a dolgozók elbocsátásával reagáltak, vagy, különösen nők esetében, a teljes munkaidős állások „kvázi részmunkaidősre” változtatásával. Ebben az esetben a munkabért részmunkaidős munkáért fizetik ki, holott az alkalmazottak

továbbra is teljes munkaidőben dolgoznak; vagy pedig a valóságban 4-6 óráért kapnak „hivatalos” fizetést, és a többit pedig feketén kapják meg, az összeg után fizetendő társadalombiztosítási járulék befizetése nélkül (EWL 2012: 14). A részmunkaidős foglalkoztatás új lehetőségeinek megteremtése általánosságban véve pozitív lépésnek lenne értékelhető, ám ez az intézkedés Magyarországon, tekintve az általában alacsony béreket, csupán növeli a nők gazdasági függőségét.

Az alkalmazottak jogai és biztonsága az új Munka Törvénykönyve 2012-ben történt elfogadását követően csökkent. Megkönnyítették például a munkáltatók számára, hogy a fizetett szülői szabadságról visszatérő nőket elbocsájtásuk (Kollonay 2012). A 2000-es évek közepétől hatályban lévő úgynevezett Start Programok a foglalkoztatás előmozdítását szolgálják a munkaerőpiacra visszatérők, többek között a szülői szabadságról visszatérő anyák társadalombiztosítási járulékainak támogatása révén. Ám az ilyen alkalmazottakat a szubvencionált időszak leteltét követően gyakorta elküldik, és a munkáltatók (a közsféra munkáltatói is) gyakran egy-két évre ismét a Start Program által támogatott új munkaerőt vesznek fel. Az efféle intézkedések tehát a nők esetében sem hatékonyak a hosszú távú munkaerő-piaci integráció szempontjából (Fazekas és Scharle 2012).

Az állami szolgáltatásokra és segélyekre vonatkozó megszorítások hatásai nemek szerint

A **szociális támogatásnak** a Szocialista kormány által 2009-ben már befagyasztott szintjét, a „munkakeresést ösztönző”, havi 28.500 forintról 22.700 forintra csökkentette az Orbán-kormány. Ez az összeg a hivatalos „létminimum” nagyjából egynegyedét teszi ki. Egy nemrégiben hozott jogszabály megtiltja, hogy egy családon belül egy személynél több részesülhessen szociális támogatásban, kétségbeejtő helyzetbe taszítva ily módon a szegény családokat. Mindeközben annak, hogy valaki jogosulttá váljon a munkanélküliségi járadékra és segélyre, legalább egyhavi közmunka az előfeltétele. Széleskörűvé vált az a gyakorlat, hogy a közalkalmazottakat, köztük az iskolai adminisztrátorokat – a takarító személyzetet és másokat – olcsóbb és munkajogi szempontból védtelen közmunkásokkal váltják fel, nagymértékben befolyásolva ezzel a nők helyzetét (Alapvető Jogok Biztosa 2012).

A **korengedményes nyugdíj** gyakorlatát megszüntették, így 2012-től kezdődően senki sem kaphat öregségi nyugdíjat 62 éves életkor alatt. Ez alól kivételt képeznek azok a nők, akik fel tudnak mutatni 40 járulékfizetést. Érdekes módon a felsőfokú tanulmányokkal

eltöltött éveket nem tekintik járulékszerző éveknél, a szülési- és szülői szabadságon eltöltött időt viszont igen, tükrözve ezzel, hogy a kormány a nőket elsősorban a gondoskodó szerepekben látja szívesen. Ez az intézkedés a pronatalista családpolitikai célok (több gyermek szülessen, és a nők elsősorban gyermekeikkel és unokáikkal törődjenek) és az időskori nyugdíj rendszere között kísérel meg kapcsolatot teremteni.

Az Orbán-kormány **családpolitikája** egy újfajta, fordított újraelosztási mintát jelenít meg. A rendkívül bőkezű családi adókedvezmény bevezetése nyíltan a jobb módú családokat támogatja a szegények rovására. Egy egy vagy két gyermeket nevelő család ma havonta és gyermekenként 10.000 forinttal kevesebb adót fizet, egy három vagy több gyermekes családnak viszont havonta és gyermekenként már 33.000 forinttal csökken az adófizetési kötelezettsége (Inglot és mások 2012). 2012-ben ahhoz, hogy egy háromgyermekes család a teljes adókedvezményt kihasználhassa, közel havi 500.000 forintos bruttó jövedelmet (vagyis az átlagjövedelem kétszeresét) kellett keresnie. Azzal, hogy az alacsony jövedelműek bérkompenzációját megszüntették és új adórendszert vezettek be, az alacsony jövedelműek (a lakosság mintegy 40 százaléka, köztük gyermekes családok) veszítettek, egy másik 40 százalék (a jövedelemskála magasabb sávjaiba tartozók csoportja) nyert, a közbülső 20 százalék életében pedig nem következett be számottevő változás. Az új jogszabály nem kedvez az egyedülálló anyáknak, mivel nekik alacsonyabb a jövedelmük, mint a kétkeresős családoknak vagy az olyan egykeresős családoknak, ahol a férj magas jövedelemmel rendelkezik. Ez befolyással lehet azokra a nőkre, akik esetleg épp válást fontolgatnak. Ha a gyermekek velük maradnak, jogosultak lesznek az adókedvezményre. Ha azonban a jövedelmük jóval alacsonyabb, mint a férjeiké, sok pénztől eshetnek el a válásukat követően. Ez azt jelenti, hogy az új jogszabály, növelvén a nők férjüktől való gazdasági függését, abba az irányba hathat, hogy a házaspárok pénzügyi megfontolásokból maradjanak együtt..

A Fidesz programja (2007) szerint az anyák „választhatnának”, hogy otthon maradnak gyermekeikkel vagy visszamennek dolgozni. Ezek alapján az anyák vagy gondoskodnak, vagy kenyérkereső tevékenységet folytatnak – a két szerep összeegyeztetését kevésbé támogatja a konzervatív párt. A valóság azonban az, hogy az Orbán-kormány az anyák gondoskodó szerepét részesíti előnyben, ami egyúttal a kisebb koalíciós partner, azaz a KDNP családugyekkel kapcsolatos befolyását is jól mutatja: ők ugyanis programjukban (KDNP 2008) nyíltan a hagyományos nemi szerepek mellett törnek lándzsát. Az új kormányzat egyik első intézkedése volt, hogy visszaállította a hároméves, munkavállaláshoz nem kötött szülői szabadságot (GYES), amelyet a Bajnai-kabinet a 2009-es megszorító intézkedések részeként

két évre rövidített le. A GYES összege azonban 2009 óta nem nőtt, jól mutatva ezzel, hogy az egymást követő kormányok mennyire nem törődtek a gyermeküket otthon nevelő anyák gazdasági helyzetével. Ráadásul a csupán ötnapos „kispapa szabadság” időtartamát sem hosszabbították meg.

A három év alatti gyermekeket **bölcsődébe** járatók aránya 10-11 százalék maradt, amely jóval alacsonyabb a kitűzött EU-s barcelonai céloknál (33 százalék). Egy új jogszabály jelenleg lehetővé teszi a helyi önkormányzatok számára, hogy az állami bölcsődékben magasabb térítési díjat kérhessenek a szülőktől. 2012-ben a bölcsődék 54,5 százaléka döntött e magasabb díjak bevezetése mellett (BDDSZ 2012). A kormányzat ugyanakkor a kisebb, úgynevezett családi napköziket részesíti előnyben, ahol a szülői hozzájárulás szintje jóval magasabb, mint az állami bölcsődék esetében. Mindkét tendencia azt mutatja, hogy a kormány elsősorban a családokra, azaz (a gondoskodó feladatoknak a magyar családokban még mindig fennálló nagyon egyenlőtlen elosztása miatt), lényegében az anyákra kívánja hárítani a három évesnél fiatalabb gyermekekről való gondoskodás oroszlánrészét. Az állami bölcsődék hosszú várólistái jelzik, hogy van igény erre a szolgáltatásra, amelyhez azonban a szegény és a roma családok csak nagyritkán jutnak hozzá.

A fentebb leírt megszorító intézkedések, valamint a (neo)konzervatív fordulatjelentős hatással volt a jövedelmi és a nemi egyenlőtlenségek alakulására is. A szegények aránya a 2010-ben mért 12,3 százalékról 2011-re 13,8 százalékra emelkedett (KSH 2012a). A fiatal és középkorú nők különösen nehéz időket élnek. A 18-24 év közötti nőknek 2011-ben 20,9 százaléka élt szegénységben, szemben a hasonló életkorú férfiak 16,9 százalékával. Az időskorúak között is nagyobb mértékben sújtja a szegénység a nőket: 2011-ben a 65 év fölöttiek körében a nők 5 százaléka, a férfiaknak pedig 3,5 százaléka volt szegény (KSH 2013:157). A statisztikai adatokból az is kiderül, hogy a szegénységtől Magyarországon a részmunkaidős foglalkoztatottak sem védettek: 2011-ben 16,7 százalékuk volt szegény, mely arány megegyezik a munkanélküliek körében mért szegénység arányával (KSH 2012a). Leginkább a gyermekek vannak kitéve a szegénység veszélyének. Az ő körükben mért szegénység 2010 és 2011 között 20,3 százalékról 23 százalékra emelkedett (KSH 2012a). A három- vagy több gyermekes családok közül minden harmadik szegény, és ugyanez az arány jellemzi az egyszülős családokat is, melyek 90 százalékában a nő a családfő (uo.).

Miközben megnövekedtek a családok közötti, valamint a nők és férfiak jövedelme közötti egyenlőtlenségek, a partnerek közötti egyenlőtlenségek is mélyültek. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy eltolódás történt a családokon belüli fizetetlen munka belső

elosztásában, és szaporodtak a családon belüli erőszak előfordulásai. Általános jelenség, hogy a fizetett munkát nem végző férfiak kevesebb házimunkát végeznek, mint a foglalkoztatásban lévő nők (OECD 2011). Czibere mélyszegénységben élő családok körében végzett kutatása (2012) azt mutatja, hogy azok a magyar férfiak, akik elveszítették az állásukat, még a korábban amúgy elvégzett házimunkát is feladják. A szegény családokban élő munkanélküli férfiak úgy igyekeznek fenntartani a tekintélyüket, hogy reggel elmennek hazulról, és csak késő este térnek haza (Czibere 2012:130). Azokban az esetekben, ahol mindkét partner munkanélküli, „a nők nem osztják meg feladataikat a férfiakkal, és a férfiak sem vállalnak magukra semmi olyat, ami női munkának számít” (uo.: 181). A kutatásban megkérdezett nők többsége beszámolt bántalmazásról. Ez azokban a családokban volt a leggyakoribb, ahol a nők dolgoztak, a férfiak pedig munkanélküliek voltak. A mélyszegénységben élő nők szorongásról és pszichiátriai betegségekről, például depresszióról is számot adtak (uo.: 188). Jóllehet a válság hatásait nem vizsgálta ez a tanulmány, valószínűnek tűnik, hogy a gazdasági visszaesés, a munkahelyek elvesztése, valamint a munkanélküli segély és a szociális ellátórendszer leépítése az erőszak és az önpusztítás fokozódásával jár, ami különösen nehéz helyzetbe sodorja még azokat a nőket is, akik sikeresen beilleszkednek a munka világába.

Az alkalmazott szakpolitikák által explicit vagy implicit módon támogatott nemi szerepek

A korábbi szocialista kormányok (2002-2010) **implicit módon** konszolidálták a hagyományos nemi szerepeket: Nem voltak képesek hatékonyan elősegíteni a nők munkaerő-piaci részvételét, megtartották a hosszú szülői szabadságot, ugyanakkor az állami gyermekgondozási intézmények férőhelyszámát nem növelték jelentősen. Ezen kívül a nők politikai döntéshozatalban való részvételét is vonakodtak hatékonyan előmozdítani. A jelenlegi konzervatív kormányzatnak viszont **explicit** célja az elkülönített nemi szerepek megerősítése – szerintük a nők feladata a gondoskodás, a férfiaké pedig a kenyérkereset. A nemi szerepekkel kapcsolatos konzervatív gondolkodásmódot az új alaptörvénybe is becikkelyezték, amikor is a következőt fogalmazták meg: „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között [...] létrejött életközösséget”, mert a család „a nemzet fennmaradásának alapja”. Ez a meghatározás – miután az Alkotmánybíróság hatályon kívül kívánta helyezni a 2011-es családtámogatási törvény ezen passzusát – a negyedik módosítással került az alaptörvénybe. A szűk definíció nem csupán az azonos nemű párok

házasságkötését akadályozza meg, de a házasság nélkül együtt-élő heteroszexuális párokkal és gyermekeikkel szemben is diszkriminatív.

A fenti példák azt illusztrálják, hogy a Fidesz és koalíciós partnere, a KDNP, nyíltan erőltetik a (neo)konzervatív keresztény világszemléletüket egy döntő többségében nem vallásos társadalomra.¹ Mivel ezek az értékek az alkotmányba is bekerültek, minden további törvénynek, legyenek azok gazdasági, szociális és családpolitikai jogszabályok, összhangban kell lenniük az itt alkalmazott definícióval. A patriarchális hatalmi viszonyok támogatásával a nőket a családon belül és kívül egyaránt alárendelt helyzetbe kényszerítik.

Jóllehet eddig még nem született olyan jogszabály, amely tiltaná az abortuszt, ennek a lehetősége is fennáll, hiszen az alaptörvény kijelenti: „a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg”. Az abortuszt időközben megbélyegezték, nem utolsósorban egy olyan kormányzati plakátkampány segítségével, amelyet részben EU-s strukturális alapokból finanszíroztak (UN 2013: 8).

A „gender mainstreaming” folyamatok értékelése és hatásuk a politikai döntéshozatalra a válságkezelő intézkedések tekintetében

A kormányzat nem folytatott nyilvános társadalmi vitát az érintett felekkel vagy civil szervezetekkel azokról a megszorító intézkedésekről és radikális változtatásokról („reformokról”), amelyeket 2010 óta minden szakpolitikai területen, beleértve a gazdaság-, szociál-, kultúr- és oktatáspolitikát is, bevezettek. Nem történt semmiféle egyeztetés a kormányzat és a többi politikai és civil erő között a nőket érintő kérdésekben, és a konzervatív kormány hatalomra kerülése óta nem beszélhetünk „gender mainstreaming”-ről sem a szociálpolitikában, sem más szakpolitikai területen.

A Nemek közötti Egyenlőség Elősegítésének Nemzeti Stratégiája 2010-2021 elnevezésű programot az előző, szocialista vezetés fogadta el, a konzervatívok csupán papíron követik ezt a stratégiát. A nők elleni diszkrimináció megszüntetésével foglalkozó ENSZ bizottság (CEDAW) civil szervezetek alternatív jelentéseire támaszkodó, nemrégiben közzétett beszámolójában az áll, hogy a bizottságot „aggodalommal tölti el”, hogy a közpolitikák iránya „a társadalmi nemeket érintő témákat illetően egy regresszív

¹ A 2011-es népszámlálás adatai szerint jelenleg a lakosság 40 százaléka a katolikus egyház, 11 százaléka pedig a református egyház követője, és a kapott adatokból az is kiderül, hogy a nagy egyházak híveiknek mintegy negyedét veszítették el az elmúlt évtized során. A részletesebb tanulmányokból kiderül, hogy a „valamelyik egyházhoz való tartozás” nem egyenlő a gyakorló vallásossággal: az embereknek csupán 9 százaléka jár templomba heti rendszerességgel, és a vallásos emberek többsége csupán alkalomadtán gyakorolja vallását (Rosta 2011).

megközelítésmódot testesíthet meg”. Hozzáteszik, hogy ez az irányvonal „a nemekkel kapcsolatos sztereotípiák előfordulását növeli azáltal, hogy a nőket főként, ha nem kizárólag, anyai és gondozói szerepben láttatja”. (ENSZ 2013:2). A bizottság megjegyzi, hogy a Nők és Férfiak Társadalmi Egyenlősége Tanácsot (ez egy olyan konzultatív testület, amely magában foglalta a legfontosabb női szervezeteket) feloszlatták, s így a kormányzat és a női szervezetek valamint gender-szakértők közötti konzultáció félbeszakadt.

Az ilyen kérdésekkel – többek között „a családi kötelezettségek és a fizetett foglalkoztatás összehangolásával” – foglalkozó kormányzati testület jelenleg a Emberi Erőforrások Minisztériumán belül működő Családpolitikai Osztály; ez a részleg azonban sem pénzügyi sem megfelelő emberi erőforrásokkal nem rendelkezik. Időközben a nők foglalkoztatásának kérdésével a Nemzetgazdasági Minisztériumot bízták meg, mely elindított egy az „Új baby-boom, a középosztály gyermekvállalási forradalma” elnevezést viselő programot.

Nem elég, hogy az esélyegyenlőség negligálása a konzervatív kormányzat ideológiai kereteinek egyik kulcsfontosságú eleme, a döntéshozatali folyamat kormányon belüli központosítása, s a Nemzetgazdasági Minisztérium a korábbinál több hatalommal való felruházása is a nők jogainak ellenében hat: a központosított, önkényes döntéshozatali folyamatok, ahol kizárólag férfiak vannak kulcspozíciókban, kirekesztik a nőket a politikacsinálás döntő fontosságú területeiről. Ráadásul az ilyen gyakorlatok a politika és a mindennapi élet „alsóbb” területein is meghonosítják a döntéshozatal patriarchális, hierarchikus kultúráját. Az Európai Női Lobbi rámutat, hogy az összes érintett területen visszalépés tapasztalható, többek között a nők politikában való részvételével kapcsolatban is (EWL 2013). Ennek egyik jele, hogy az európai uniós országok közül ma Magyarországon van a legkevesebb női képviselő az országgyűlésben, mindössze 8,8 százalék.

A nemi szerepek különválasztását támogató és a nők és férfiak közötti esélyegyenlőséget tagadó törvényhozói és végrehajtói hatalom működése nyilvánvalóan ellentmond az EU gender-stratégiájával. A „gender mainstreaming” valamint a nők és férfiak számára biztosított esélyegyenlőség lekerült Magyarországon a napirendről, és az Emberi Erőforrások Minisztériumán belül ezzel foglalkozó osztályt megszüntették. A kormány inkább a „család mainstreaming”-ért lobbizik, európai szinten is pártolva a „hagyományos család” eszméjét (Juhász 2012; Inglot és mások 2012).

A válság kezelésének neoliberális megközelítése feminista szemszögből nézve

A válság kirobbanása óta három egymással párhuzamosan zajló folyamatot lehet megkülönböztetni. Először is, az emberek megnövekedett gazdasági bizonytalansága a gazdasági válság és az elbocsátások „természetes” következménye. Továbbá a forint meggyengülése következtében emberek százazrei jutottak csődbe svájci frank és euro alapú hiteleik miatt. A második folyamat a magyar állam arra való képtelensége, hogy enyhítse a válság hatásait és megóvja a társadalom legsebezhetőbb csoportjait. Amint arról fentebb írtunk, a szociálpolitikai intézkedések a munkanélküli segélyek és a szociális támogatás drasztikus csökkentése révén fokozták a válság negatív hatásait. A harmadik folyamat a politikai hatalom 2010 óta tartó centralizációja, és a minden területen, így a szociál- és családpolitika területén is tanúsított (neo)konzervatív fordulat. A három folyamat együttesen megnövelte a szegénységet és az egyenlőtlenségeket, és ezek következtében a társadalom polarizáció és a dezintegráció ijesztő jeleit mutatja. Nem csupán a különböző társadalmi osztályok között nőttek meg a különbségek, de a nők és a férfiak valamint a roma és nem roma magyarok között is. A nők foglalkoztatása nem szerepel prioritásként a nőket leginkább gondoskodó szerepekben látni kívánó konzervatív kormány napirendjén. A nők családokon belüli kizsákmányolása fokozódott: A válság kitörése óta több fizetetlen otthoni munkát végeznek a férfiakhoz képest és a sérelmükre elkövetett erőszakos cselekmények száma is megnőtt, miközben a problémát kezelni hivatott jogi eszközök hiányoznak, és az intézményrendszer (pl. krízisotthonok) finanszírozását csökkentették. A politikai centralizáció, amely szinte kizárólag férfiakat helyezett a döntéshozás kulcspozícióiba, valamint a döntéshozatal patriarchális és önkényes módja csökkenti a nők esélyeit arra, hogy hallassák a hangjukat és tegyenek azon politikai és társadalmi struktúrák megváltoztatásáért, amelyek ellenük hatnak.

A válság kezelésének alternatívái és vitaindító javaslatok

A fentebb vázolt trendek megváltoztatásának legfontosabb előfeltétele a demokratikus döntéshozatali folyamatok, többek között a politikai elit és a civil szervezetek közötti nyilvános viták és társadalmi párbeszéd helyreállítása lenne. A három százalékos államháztartási hiánnyal való szinte kizárólagos törődés mind az EU, mind pedig a jelenlegi magyar kormány részéről szükségtelen akadályt gördít azoknak az intézkedéseknek az útjába,

amelyek enyhíthetnék a válság hatásait és lehetővé tehetnék a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődést. Az egyszerű megszorító intézkedéseket egy olyan hosszú távú stratégiával kellene felváltani, amely az oktatást, többek között a korai gyermekgondozást, a gazdasági és társadalmi fenntarthatóság központi feladatának tekinti. A szegénységi arányokat és a jövedelmi egyenlőtlenségeket csökkenteni lehetne és kellene a meglévő források újraelosztása révén. Ezennel megvitatásra javasolok hat egymással összefüggő kérdést:

1. A hosszú szülői szabadságokat le kellene rövidíteni, és ezzel párhuzamosan fejleszteni kellene a három évesnél fiatalabb gyermekekkel foglalkozó intézményrendszert. Komplex programokra van szükség, amelyekben a gyermekekről való gondoskodás párosul a szülői kompetenciák megerősítésével (pl. gyerekházak) és az alacsonyabb végzettségű anyák alkalmazásával.
2. A kormányoknak támogatniuk kellene a férfiak fokozott részvételét a nem fizetett otthoni munkákban, beleértve ebbe a gyermekgondozást is. Az apai szabadságot meg kellene hosszabbítani, akár a szinte kizárólag az anyák által igénybevetett GYES és GYED „rovására” is.
3. A részidős munka, miközben a nőket alsóbbrendű helyzetbe kényszeríti a munkaerőpiacon és a családban egyaránt, nagyon alacsony jövedelmet biztosít a magyarországi körülmények között. Az alacsony jövedelmű csoportok számára a részmunkaidős foglalkoztatás (szemben a nyolc órás munkavisztonnyal) rendszerint drasztikus életszínvonal-esést jelent, különösen, ha „félállásról” van szó.
4. Új foglalkoztatáspolitikára van szükség ahhoz, hogy a jelenleg nem foglalkoztatottak visszakerüljenek a munkaerőpiacra. A kutatások azt mutatják, hogy a munkaügyi központok képzési programjai, megnövelt kapacitásai és minőségbiztosítása előmozdítanák a foglalkoztatást. A jelenleg szinte kizárólagos közmunkaprogramból az aktív munkaerőpiaci politikák felé kellene átcsoportosítani a forrásokat. Csak ez teremtené lehetőséget az alacsony képzettségű nők foglalkoztatásának növelésére.
5. A nőket hatékonyan be kellene vonni a politikai döntéshozatali folyamatokba az állam minden szintjén, de különösen a központi vezetésben. Biztosítani kellene a nők valós képviseletét azoknak a reformoknak a végrehajtása érdekében, amelyek a nemek

közötti nagyobb mértékű egyenlőséget lennének hivatottak megteremteni az összes szakpolitikai területen. Újra napirendre kellene tűzni egy női kvóta bevezetésének a lehetőségét.

6. A lineáris adózást fel kellene váltani a progresszív személyi jövedelemadóval és az adókedvezmény mértékét csökkenteni kellene a magas jövedelműek esetében. A felszabadult forrásokat az univerzális családi pótlék, a GYES és a rászorultsági alapon járó szociális támogatások értékének növelésére kellene felhasználni, mégpedig legalább a válság óta elveszített 20% „visszaadásával”. Mindezek után minden évben a nyugdíjakhoz hasonlóan kellene indexálni ezeket az ellátásokat. Ez nem csupán a szegény és gazdag családok között való igazságosabb elosztást jelentené, de egyben ahhoz is hozzájárulna, hogy a férfiak és a nők egyenlőbb mértékben részesüljenek az anyagi forrásokból. Ezek az intézkedések az egyedülálló szülők – zömmel anyák – szegénységét is enyhítené.

A nemekre érzékeny alternatívák kialakításának potenciáljai: lehetséges kulcsszereplők, intézmények, kilátások

Noha a szociális jogok megvonása és a demokratikus intézmények meggyengítése komoly aggodalmakat szült és bírálatot váltott ki az országhatárokon belül és kívül is (az EU legmagasabb rangú tisztviselőit is beleértve), a kormány jöttányit sem változtatott politikáján. Az ellenzék megosztott, s így túlságosan gyenge ahhoz, hogy olyan alternatívát kínálhasson fel, amely tömegeket tudna megszólítani; a Fidesz viszont – dacára annak, hogy korábbi szavazóinak felét elveszítette – a 2013. áprilisi felmérés szerint továbbra is a legnépszerűbb politikai erő maradt. A (neo)konzervatív Fidesz kormányzatot gyakran kritizáló Szocialista Párt ígéretet tett a lineáris adórendszer megszüntetésére illetve arra, hogy ha 2014-ben megnyerik a választásokat, sokkal igazságosabb újraelosztást valósítanak meg. Az apró baloldali ökopárt, az LMP (amely nemrégiben két pártra szakadt: LMP és PM – Párbeszéd Magyarorszáért), jelentkezett eddig a legerősebb programmal a nemek közötti egyenlőség tekintetében (LMP 2010) és számos ezzel összhangban lévő jogalkotást indítványozott, mint például a bölcsődék és a családi napközik állami támogatásának növelését. Részletes szociálpolitikai programot dolgozott ki a Haza és Haladás Alapítvány, az újonnan formálódott pártszövetség, az Együtt 2014 háttérintézete. Az Együtt 2014 és a PM között nemrégiben

létrejött megállapodásban lefektették legfőbb társadalmpolitikai alapelveiket, amelyek többek között olyan gender-vonatkozású kérdésekkel is foglalkoznak, mint az azonos nemű párok elleni diszkrimináció megszüntetése, a gyermekgondozási intézmények bővítése és a családon belüli erőszak áldozatainak védelme (Együtt 2014, 2013).

Számos civil szervezet felhívta a figyelmet a megszorításokkal és a társadalmi nemek egyenlőségének feladásával kapcsolatos kormányzati politika negatív hatásaira. A Magyar Női Érdekvédelem Szövetsége (Női Érdek) folyamatosan figyelemmel kíséri a kormány nemek közötti egyenlőséget befolyásoló intézkedéseit. A PATENT Jogvédő Egyesület [Patriarchátust Ellenzők Társasága] felmérte a szexuális jogok magyarországi helyzetét, és alkalmat teremtett egy a magyarországi abortusz jogokról folytatandó konzultációra. A NANE (női jogvédő) Egyesület folyamatosan ellátja a családon belüli erőszak áldozatainak védelmét, és tudatosságnövelő kampányokat szervez. „Nők lázadása” névvel új formáció jött létre a Facebookon azt követően, hogy a parlamentben egy KDNP-s politikus szexista kijelentéseket tett az új büntető törvénykönyv családon belüli erőszakot szabályozandó jogi kereteinek megvitatása során. E csoport aktivistái sikeresen gyakoroltak nyomást a kormányra ezzel a kérdéssel kapcsolatban, és folyamatosan szerveznek erre a problémára fókuszáló tüntetéseket és flashmobokat. Az új politikai színtér ígéretes fejleménye, hogy a Milla [Egymillióan a magyar sajtószabadságért] ellenzéki civil szervezet tüntetéseiben nők is rendszeresen felszólalnak, ami új jelenségnek számít a magyarországi megmozdulások történetében. Az új liberális, baloldali és diákmozgalmak, köztük a Város Mindenkié és a Hallgatói Hálózat magasabb fokú gender-érzékenységről tesznek tanúbizonyságot, mint a hagyományos politikai erők, azaz a főbb pártok és szakszervezetek. A szintén tavaly alakult Humán Platform, a művészek, tanárok, szociális munkások és egészségügyi dolgozók érdekvédő hálózata, szintén új, a társadalmi nemek szempontját figyelembe vevő hangot ütött meg a demonstrációkon. Ezek a mozgalmak végre összekapcsolják a szociális és jövedelmi különbségek növekedésének problémáját és a társadalmi nemi egyenlőtlenségek elfogadhatatlanságát a demokratikus intézményrendszer meggyengülésével, és azzal érvelnek, hogy egy demokratikus társadalom nem létezhet integráció és egyenlőség nélkül.

A szerzőről:

Szikra Dorottya, PhD, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociálpolitika Tanszékének adjunktusa és a Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet senior kutatója. Jelen tanulmány az ő saját és nem pedig az előbb említett intézmények nézeteit tükrözi.

A jelen tanulmányban kifejtett nézetek a szerző nézetei, és nem feltétlenül tükrözik a Friedrich Ebert Alapítvány nézeteit.

A Friedrich Ebert Alapítvány (FES) által megjelentett és a honlapján található bármely anyagot tilos kereskedelmi forgalomba helyezni, megjelentetni a FES előzetes írásbeli engedélye nélkül.

Felhasznált irodalom

- Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (2012). *Az Alapvető Jogok Biztosának Jelentése a AJB-3025/2012. számú ügyben*. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest.
- Bálint Mónika. (2012), Statisztikai Adatok, In: Fazekas et. al. (eds.) *Munkaerőpiaci Tükör, 2012*. MTA-KTI, Budapest.
- Bálint Mónika, Cseres-Gergely Zsombor és Scharle Ágota (2011). A magyarországi munkapiac 2009-2010-ben. In: Fazekas – Molnár (eds.) *Munkaerőpiaci Tükör. A válság munkaerőpiaci hatásai*. MTA-KTI, OFA, Budapest.
- CEDAW-ENSZ (A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság). *Magyarország összevont hetedik és nyolcadik időszakos jelentésével kapcsolatban a Bizottság ötvennegyedik ülésén (2013. február 11-március 1.) elfogadott záró észrevételek*. ENSZ, 2013. március 1.
- Czibere Ibolya (2012). *Nők mélyszegénységben. Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban*. L'Harmattan, Debreceni Egyetem, Budapest, 2012.
- Együtt 2014 és a Párbeszéd Magyarországért Szövetségi Megállapodása (2013).
- Elek Péter and Scharle Ágota (2011). Válságintézkedések a munkapiacon, In: Fazekas – Molnár (eds.) *Munkaerőpiaci Tükör. A válság munkaerőpiaci hatásai*. MTA KTI, OFA, Budapest.
- European Women's Lobby (2012), *Ticking Clocks. Alternative 2012 Recommendations to Strengthen Women's Rights and Gender Equality in the Europe 2020 Strategy*. Brussels.
- Eurostat (2013), *Gender pay gap statistics*.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics
(Retrieved 2 April 2013.)
- Fazekas Károly and Scharle Ágota (eds.) (2012). *Nyugdíj, segély, közmunka*. MTA-KTI és Budapest Intézet. Budapest.
- FIDESZ (2007). *Erős Magyarország Program*, Budapest: Fidesz Magyar Polgári Szövetség, 2007.
- Frey Mária (2011). Nők és férfiak a munkaerőpiacon, különös tekintettel a válságkezelés hatásaira. In: Nagy Ildikó - Pongrácz Tiborné (eds.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* 2011. Budapest: TÁRKI - Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 2011, 17-48.
- Magyar Kormány (2012) *Nemzeti Reformprogram, 2012*. Budapest.

- KSH – Központi Statisztikai Hivatal (2013), *Nők és Férfiak*. KSH, Budapest.
- Inglot, Tomasz, Szikra, Dorottya and Rat, Cristina (2012). “Reforming Post-Communist Welfare States. Family Policy in Poland, Hungary and Romania since 2000” *Problems of Post-Communism*, vol. 59, no. 6 (November–December 2012), 27–49.
- Juhász Borbála (2012), *Orbán’s politics – a gender perspective*. Working Paper. Friedrich Ebert Foundation, Budapest Office. January 2012.
- Köllő János (2011). Foglalkoztatás, munkanélküliség és bérek a válság első évében, In: Fazekas – Molnár (eds.) *Munkaerőpiaci Tükör. A válság munkaerőpiaci hatásai*. MTA KTI, OFA, Budapest.
- Koncz Katalin (2011). “A nők esélye a parlamentben – húsz év távlatából” [The Chances of Women in the Hungarian Parliament in the Last Twenty Years], *Esély* 1 (2011), 29.
- KSH – Központi Statisztikai Hivatal (2012). *A bruttó hazai termék (GDP) értéke és volumenindexei (1991)*, Table 2.1.1. 3.1.1.
- KSH Stadat (2013), Table 7.2.4
- KSH, 2013. *2011. évi Népszámlálás. Országos adatok*. KSH, Budapest, 23.
- Lehoczkyné Kollonay Csilla (2012). *Génmanipulált újszülött – Új munkatörvény az autoriter és neoliberális munkajogi rendszerek határán*. Kézirat.
- LMP (2010), *A nemek esélyegyenlősége, az igazságos nő-férfi viszonyrendszer. A Lehet Más a Politika Szakpolitikai Programja*. Budapest.
- Nemzetgazdasági Minisztérium (2011), *Széll Kálmán Terv, 2011-2014*. Budapest. 2011. Március.
- Nagy Ildikó és Pongrácz Tiborné. *Szerepváltozások 2011. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI – Nemzeti Erőforrás Minisztérium. Budapest, 2011.
- OECD (2011). *Cooking, Caring and Volunteering. Unpaid Work around the World*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers Nr. 116.
- OECD (2012). *Economic Surveys: Hungary 2012*. OECD, Paris.
- OECD (2012). *Social Spending after the Crisis*, OECD, Paris.
- Rosta Gergely (2011). “Vallásosság a mai Magyarországon.” *Vigilia* 2011, Nr. 11: 741-750.